

CAHİLİYE ARAPLARINDA NÜBÜVET İNANCI “KUR’AN MERKEZLİ BİR ÇALIŞMA”

Şevket KOTAN*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 04 Ocak 2020, **Kabul Tarihi:** 26 Mart 2020, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2020, **Atf:** Kotan, Şevket. “Cahiliye Araplarında Nübüvvet İnanççı “Kur’an Merkezli Bir Çalışma””. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/1 (Mart 2020): 95-127.

<https://doi.org/10.33415/daad.670090>

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 04 January 2020, **Accepted:** 26 March 2020, **Published:** 31 March 2020, **Cite as:** Kotan, Şevket. “The Belief of Nubuwwah in Jahiliyyah Arabs: A Study Based on Qur’an”. *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 20/1 (March 2020): 95-127.

<https://doi.org/10.33415/daad.670090>

Öz

İlahiyat araştırmalarında, Cahiliye Araplarının nübüvvet tasavvuru hayli muğlak, sanki sadece çevre dinler ve Hz. İbrahim’in biyografisi ile bağlantılı bir hatıra gibi gözükmektedir. Onların nübüvvet telakkileri de geçmişteki nübüvvet ve vahiy kültüründen kalan ‘izler’ olarak değerlendirilmektedir. Kanaatimizce bu eksik bir değerlendirmedir. Zira Kur’an’dan anlaşıldığına göre cahiliye toplumu, açık bir peygamber tasavvuruna sahip olmanın ötesinde güçlü düzeyde kendi içlerinden çıkacak bir peygamber beklentisi içindeydiler. Biz de bu çalışmada Cahiliye Araplarının güçlü bir nübüvvet tasavvuruna sahip olduklarını savunacak ve bu tezimizi temellendirmeye çalışacağız.

Söz konusu eksik değerlendirmenin kabaca iki başat nedeninden söz edilebilir. Bunlardan ilki, tarihsel süreç içerisinde Cahiliye Araplarının kazandığı imaj, diğeri de Kur’an’ın tarihsel/sözel boyutunun göz ardı edilmesi, lafzi/literal okunarak anlaşılmasıdır. Cahiliye Araplarının tarihsel imajı, onların putperest ve peygamber karşıtlığı konularının zaman içerisinde dinle alakası olmayan, hatta

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, sevkotkottan@yahoo.com, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-6491-7235>.

din düşmanı bir konuma evrilmesiyle oluşan bir imajdır. Halbuki onların peygambere karşı çıkmaları, daha çok dinî temele dayanıyordu.

Anahtar Kelimeler: Cahiliye Dönemi, Nübüvvet Tasavvuru, Kur'an Vahyi, Arapların Tarihi.

The Belief of Nubuwwah in Jahiliyyah Arabs: A Study Based on Qur'an

Abstract

In the academic research of theology, the concept of prophethood, attributed to the Arabs of the Jahiliyyah period, is quite vague; only relating to the other religions of the community and a remembrance of the life of Hazrat Ibrahim. Their viewpoint in this matter is also a remnant of the past cultures and traditions of prophethood and revelation. In our opinion, this is an incomplete assessment of the subject. In the light of the Quranic revelations, it is quite evident that people of the Jahiliyyah period strongly believed in the coming of a prophet from within their ranks which sits beyond having a clear concept of prophethood. In this research, we will defend the notion that Arabs of the Jahiliyyah period had a strong concept of prophethood which would act as a justification for this thesis.

There are two main reasons why the aforementioned comment is insufficient. First reason is the image that Jahiliyya Arabs acquired throughout the history. Second is the disregard of Qur'an's historical/textual aspect in favour of a literal reading. The historical image of the Jahiliyya Arabs is a result of the evolution of their image from being pagan and being anti-prophet to being anti-religion. However, their opposition to the prophet was based on religious reasons.

Keywords: Jahiliyyah Period, Concept of Prophethood, Quranic Revelations, History of Arabs.

Giriş

İslam İlahiyat araştırmalarında Cahiliye Araplarına genelde az yer verilmiştir. İslamın asr-ı saadetini inşa etmiş olan sahabe neslinin içerisinde çıktığı insan hammadeti olmasına rağmen tarih boyunca onlara hak ettikleri ilgi gösterilmemiştir. Cahiliye dönemine bu ilgisizliğin en önemli nedenlerinden biri, muhtemelen ilk asırdan itibaren müşrik bir kavim olarak onların anlatılmaya değer görülmemeleri sonucu İslam ilim geleneği içerisinde bu konunun kendine yer bulamamasıdır. Bu tabiidir; çünkü onlar sahabe neslinin ötekileşen düşmanları idiler. İslamın tarih tasavvuru da bu öteki üzerine inşa olmuştu. Diğeri ise bu mesafeli tarihsel tasavvura ilaveten Kur'an merkezli oluşturulan müşrik Arap tasavvurudur. Yaşayan bir topluluk olmadıkları için, bidayette onlar hakkında oluşan tarihsel tasavvur evrensel bir algıya dönüşmüş, öylece de kalmıştır.

Halen de Cahiliye Arapları hakkında tutarlı bir tasavvurun oluştuğu söylenemez. Özellikle onlar hakkındaki Kur'an ayetlerinin umuma teşmil edilerek anlaşılması, bu konuya doğru yaklaşılmasının önünde büyük bir zorluk olarak durmaktadır. Bu nedenle halen yapılan araştırmalar, büyük ölçüde oluşan popüler tarihsel algılar üzerinden yürümektedir. Mesela yakın bir tarihte Cahiliye Arapları'nın vahiy ve peygamberlik anlayışını inceleyen bilimsel bir araştırmada konu şöyle tasvir edilmektedir:

"İslam öncesi Araplarında peygamber kültürünün mevcudiyetine dair bilgilere rastlamak da mümkündür. Tercih edilen görüşe göre bunun kaynağı Arap Yarımadası'na girmiş bulunan ve Hz. İbrahim'den intikal eden Haniflik, Yahudilik ve Hıristiyanlık olmalıdır. *Cahiliye* devri Arapları geçmişte peygamberlerden yoksun değillerdi. Ad kavmine gönderilen Hz. Hud, Semud kavmine gönderilen Hz. Salih, Yemen halkına gönderilen Hz. Şuayb bunlardır. Hz. İbrahim'in eşi Hacer ile oğlu İsmail'in Kabe'nin yanında ziraat yapmaya elverişsiz bir vadiye yerleştirdiğine kendisi gibi bir peygamber olan oğlu İsmail'le birlikte sel felaketleri sonucu yıkılan Kabe'nin temellerini bularak inşa ettiğine ve Mekke halkını tevhit dinine davet ettiğine dair bilgiler dikkate alındığı takdirde, Mekke ve civarının, geçmişte nübüvvet ve vahiy kültürünün izlerini taşıyan bir coğrafya olduğu söylenebilir."¹

db | 97

Görüldüğü gibi bu satırlarda Cahiliye Arapları'nın nübüvvet tasavvuru oldukça muğlak, sanki sadece çevre dinler ve Hz. İbrahim'in biyografisi ile bağlantılı bir hatıra gibi gözükmektedir. Onların nübüvvet telakkileri de geçmişteki nübüvvet ve vahiy kültüründen kalan 'izler' olarak değerlendirilmektedir. Kanaatimizce bu eksik bir değerlendirmedir. Zira Kur'an'dan anlaşıldığına göre, toplum olarak onlar açık bir peygamber tasavvuruna sahip olmanın ötesinde, kendilerinden çıkacak bir peygamber beklentisi içerisindedirler. Nitekim biz de bu çalışmada Cahiliye Araplarının güçlü bir nübüvvet tasavvuruna sahip olduklarını savunacağız.

1. Nübüvvet İnancı

Kur'an'ın ilgili ayetleri incelendiğinde, Hz. Peygamber dönemi araplarının genel olarak nübüvvet inancına bağlı oldukları açık

¹ Yusuf Şevki Yavuz, "Cahiliye Döneminde Vahiy ve Peygamberlik", *Vahiy ve Peygamberlik*, ed. Yusuf Şevki Yavuz (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2018), 187-188.

şekilde görülmektedir. Hatta onlar nübüvvet inancına bağlı olmanın ötesinde kendilerini güçlü şekilde Hz. İbrahim'e nisbet etmektedirler. Buna rağmen onların bir kesiminin nübüvvet hususunda Hz. Peygamber'le şiddetli bir tartışmaya tutuştukları da bilinmektedir.

Yakından bakıldığında bu tartışmanın arkasındaki temel neden nübüvvet inancı, yani Allah'ın insanlığa nebi gönderip göndermediğine ilişkin bir tartışma olmadığı açıktır. Onların Hz. Peygamberle tartışmaya giren kesiminin, nübüvvet inancına değil nebi olarak Hz. Peygamber'in seçilmesine karşı çıktıkları anlaşılmaktadır. Zira nübüvvete daha uygun gördükleri bazı ileri gelen şahıslar dururken Hz. Muhammed'in seçilmiş olmasını içlerine sindirememişlerdir. Anlaşılan o ki Hz. Peygamber'in nübüvvet iddiası, onların nübüvvet anlayışına ya da beklentisine uygun düşmemiştir. Yoksa aşağıdaki ayetlerde geçtiği gibi onlar bir nübüvvet hadisesine karşı çıkmak bir yana, böyle bir şeyi hasretle bekliyordular.

“Müşrikler, eğer kendilerine bir uyarıcı gelirse, ümmetlerden herhangi birinden daha çok doğru yol üzere olacaklarına dair en güçlü şekilde Allah'a yemin etmişlerdi. Fakat onlara bir uyarıcı gelince de, bu ancak onların nefretlerini artırdı. Yeryüzünde büyüklük taslamak ve kötü tuzak kurmak için (böyle davranıyorlardı). Oysa kötü tuzak, ancak sahibini kuşatır.” (el-Fâtır 35/41-42).

98 | db

İbn Abbas, Hz. Peygamberin gelişinden önce Mekke kâfirlerinin, bütün güçleriyle yemin ederek, eğer kendilerine onları (günahlardan) sakındıran bir elçi gelecek olursa Yahudi ve Hristiyanlardan daha çabukça dine sarılacaklarını ve dinen daha doğru yolda olacaklarını söylediklerini aktarmaktadır.² Ayetin lafzındaki açıklık yanında, İbn Abbas'tan gelen bu bilgi, inkarcılar dahil olmak üzere Mekke'lilerin güçlü bir nübüvvet inancına sahip olmaları yanında, bir peygamber beklentisi içerisinde olduklarını da sarih şekilde ortaya koymaktadır. Nitekim ayetin devamında, peygamberi yalanladıkları takdirde daha önceki kavimlerin başına gelin akibetin kendi başlarına da geleceğinin Allah'ın değişmez sünneti olduğu belirtilerek, onların inanç dünyalarının, birçok nebinin yer aldığı bir nübüvvet dünyası olduğu ortaya konmaktadır.

² Abdullah İbn Abbas el-Kureşî, *Tenvîru'l-mikbâs min Tefsîri İbn Abbâs* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, 2004), 463.

Yine aşağıdaki ayetler de, onların kendilerinden çıkmasını bekledikleri bir peygamber beklentisi içerisinde olduklarını göstermektedir. Bu ayetlerde Yüce Alah, dünyada yaptıkları zulümler, işledikleri günahlar yüzünden bir musibet ile karşılaştıklarında Allah'a niçin kendilerini bu musibetlerden koruyacak bir peygamber göndermediğini sorduklarını hatırlatarak, şimdi peygamber gönderince de inanmamak için bahaneler aradıklarını anlatmaktadır. Böylece onlardan inkar edenlerin samimiyetsizlik ve ciddiyetsizliklerini dile getirmektedir. Bu haberle birlikte aşağıdaki ayetler de, onların doğru yol ve kurtuluşun ancak peygamberler vasıtasıyla olabileceğine inandıklarını söylemiş olmaktadır.

"Kendi yaptıkları sebebiyle başlarına bir musibet gelip de, "Ey Rabbimiz! Bize bir Peygamber gönderseydin de âyetlerine uysaydık ve mü'minlerden olsaydık" demesinler diye, (seni peygamber olarak gönderdik.) Onlara katımızdan gerçek gelince, "Mûsâ'ya verilen (mucize) lerin benzeri niçin buna da verilmedi" dediler. Onlar daha önce Mûsâ'ya verilen (mucize)leri inkar etmemişler miydi? Onlar, "İki sihirbaz birbirlerine destek oluyor" dediler. "Biz hepsini inkar ediyoruz" dediler." (el-Kasas 28/47-48).

db | 99

Her ne kadar bu ayetler, meallerimizde aşağı yukarı aktardığımız şekilde tercüme edilmişse de, kanatımızca bu meal asıl manayı yansıtmamakta, hatta hatalı bir bakış açısının ortaya çıkmasına vesile olmaktadır. Çünkü ayetler, ahirette geçen bir şikayetten değil, Mukâtil b. Süleyman'da geçtiği gibi Mekke kafirlerinin risaletten önceki hallerinden haber vermektedir.³ Buna göre söz konusu kişiler, Hz. Peygamber gönderilmeden önce bu dünyada yaptıkları yüzünden başlarına bir musibet geldiğinde, bu sıkıntılı anlarında peygamber özlemlerini dile getirip şikayette bulunuyorlardı. Ne var ki Allah Teala peygamber gönderince bu söz konusu kişiler inanmadılar. Bunun üzerine Yüce Allah, onlara geçmişte söyledikleri sözlerini hatırlatarak kınamıştır. Dolayısıyla doğru meal şöyle olmalıdır:

"Kendi elleriyle işledikleri yüzünden başlarına bir musibet gelmeye görsün hemen "Ey Rabbimiz, bize bir elçi gönderseydin ya! Biz de senin ayetlerine uysaydık ve

³ Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleyman el-Ezdî, *Tefsîru Mukâtil bin Süleyman*, thk. Abdullah Mahmut Şehhate (Beyrut: Muessesetu't-Târîhu'l-Arabî, 2002), 2: 499.

müminlerden olsaydık (da bunlar başımıza gelmeseydi) demişlerdi.”! Ama onlara katımızdan hak (vahiy) gelince de bu sefer, ”Musa’ya verilenlerin benzeri niçin buna da verilmedi,” dediler. Onlar daha önce Mûsâ’ya verilen (mucize)leri inkar etmemişler miydi? Onlar, "İki sihirbaz birbirlerine destek oluyor" demişlerdi. "Biz hepsini inkar ediyoruz" demişlerdi.”

Aşağıdaki ayetler ise, Kureyş inkarcılarının peygamberlik inancına sahip olduklarını başka bir ifade ile açıklamakta, onlara kendi atalarına gönderilen peygamberler gibi, Hz. Muhammed’in de gönderilen bir peygamber olduğunu hatırlatarak iman etmeye çağırılmaktadır. Onlardan bazılarının Hz. Muhammed’e karşı çıkararak onu cinnetle suçlamalarını kınamakta, bu imansızlığın arkasındaki nedenin ise onların haktan hoşlanmamaları olduğunu ifşa etmektedir.

“Onlar bu sözü (Kur’an’ı) hiç düşünmediler mi? Yoksa kendilerine, önceki atalarına gelmeyen bir şey mi geldi? Ya da onlar henüz kendi peygamberlerini tanımadılar da o yüzden mi onu inkar ediyorlar? Yoksa "O cinnet getirmiş" mi diyorlar? Hayır o, onlara hakkı getirdi. Halbuki onların pek çoğu haktan hoşlanmamaktadırlar.” (el-Mü’minûn 23/68-70).

İbn Abbas bu ayeti, “*Mekke halkı, Kur’an’ı ve onun içerisinde yer alan tehdidi düşünmüyorlar mı? Onlara kendi atalarına verilmeyen bir izin, bir eman mı verildi, yoksa onlar resullerinin nesebini mi bilmiyorlar ve onun peygamber olduğunu ayırt edemiyorlar da mı risaletini inkar ediyorlar?*” şeklinde açıklamaktadır.⁴ İşte bu bakış açısıyla ayete bakılacak olursa, onların inkarlarına sebep olan şeyin nübüvvet inancına bağlı olmamaları değil, Hz. Muhammed’in bir peygamber olduğuna kanaat getirememeleri olduğu anlaşılır.

Mukatil ise ayeti,

“Onlar Kur’an’ı işitip anlamıyorlar mı, Onlara önceki atalarına gelmeyen bir şey geldi diye mi (böyle davranıyorlar)? Yani Yüce Allah diyor ki, önceki babalarına dedelerine geldiği gibi Mekkelilere de uyarıcı gelmiştir. Onlar kendi resullerini tanımıyorlar mı? Yani onlar Muhammed’i (s.a.s.) yüzünden ve nesebinden tanımıyorlar mı?

⁴ İbn Abbas, *Tenvîru’l-Mikbâs*, 363.

Ki Onun peygamberliğini inkar ediyorlar ve onu tanımıyorlar. Halbuki onu tanıyorlar.”⁵

şeklinde tefsir etmektedir.

Her ne kadar aşağıda Yâsîn sûresinde geçen ayet, ilk bakışta onların nübüvvete dair bir inanca sahip olmadıklarını hatıra getirse de dikkatle bakılacak ve risalet vakıası göz önünde bulundurulacak olursa, ayetin bu manaya hamledilemeyeceği anlaşılır. Çünkü burada geçen “gaflet” kelimesi nübüvvet inancıyla değil kulluk durumuyla ilişkilidir.

“(Ey Muhammed!) Hikmet dolu Kur'an'a andolsun ki sen elbette dosdoğru bir yol üzere (peygamber olarak) gönderilenlerdensin. Kur'an, ataları uyarılmamış, bu yüzden de gaflet içinde olan bir kavmi uyarman için mutlak güç sahibi, çok merhametli Allah tarafından indirilmiştir.” (Yâsîn 36/2-5).

Bu ayetten sonra burada onların nübüvvet tasavvuru ve peygamber beklentisi konusunda bir noktaya daha temas etmek açıklayıcı olabilir. Kur'an'ı Kerim, baştan sona kadar sıklıkla Hz. Muhammed'in peygamberlik iddiasının Kureyş nezdindeki meşruiyetini, onun önceki peygamberler zincirinin aynı davayı savunan bir halkasını teşkil ettiğine dayandırmakta, aralarındaki söylem birliğine vurgu yapmaktadır. Bu husus önemlidir; zira tek başına bu husus dahi, Kureyş'in nübüvvet hakkındaki tasavvuruna açıklık getirmek için yeterlidir. Çünkü onlar, insanlığın doğru yolu bulabilmesi için nübüvveti gerekli gören bir kültürün mensuplarıdır ve bu durum onların temel özelliklerindedir. Nitekim ilgili ayetlerden bir tanesi şöyledir:

"Dini dosdoğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin!" diye Nûh'a emrettiğini, sana vahyettiğini, İbrâhim'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya emrettiğini size de din kıldı. Fakat senin kendilerini çağırdığım şey (İslam dini), Allah'a ortak koşanlara ağır geldi. Allah ona dilediğini seçer. İçtenlikle kendine yönelenleri de ona ulaştırır.” (eş-Şûrâ 42/13).

2. Nübüvvet Karşısında Arap Toplumu

⁵ Mukatil, *Tefsîru Mukâtil*, 2: 400.

Kur'an'a yansıdığı kadarıyla Kureyş, Hz. Peygamber'in kendi nübüvvetini ilan ettiği sıralarda, dini ve ahlaki açıdan homojen bir yapı arz etmiyordu. Anlaşılan o ki, onlar da birçok fırkaya ayrılmış olmakla birlikte, en kaba şekliyle iyilerden ve kötülerden müteşekkil bir toplum halindeydiler. Kur'an bunların müminlerinden, dolaylı temaslar dışında ayrı bir topluluk olarak söz etmemektedir. Bunların da bir kısmı, zaten haktan yana tavır alarak iman etmişler, diğerleri de Hz. Peygamber'in nübüvveti hususunda mutmain olacakları günü beklemişlerdir. İşte Araf suresinin aşağıya aktardığımız ayetleri Kureyş'in bu dini durumunu özetlemektedir. Yüce Allah Araf suresi 27. ayette şeytanları iman etmeyenlere dost kıldığını beyan ettikten sonra vahiy, İbn Abbas'ın açıklamalarıyla mealen şöyle devam etmiştir:

“(Mekke müşrikleri) çirkin bir iş işlediklerinde, yani mesela Bahire, Saibe, Vesile ve Ham'ı haram kıldıklarında, babalarını ve dedelerini kast ederek "Biz atalarımızı, bunun üzerinde bulduk, yani bunları haram olarak kabul ettiklerini gördük. Bunları haram kılmayı Allah bize de emretti" derler. De ki (ey Muhammed): "Şüphesiz, Allah çirkin işleri, yani günahkarlığı, helal olan ekinleri ve hayvanları haram kılmayı emretmez. Siz bilmediğiniz şeyleri Allah'ın üzerine mi atıyorsunuz?" (el-A'râf 7/28).

102 | db

İnkarcıların her fırsatta kendilerini dini sahilik bakımından atalarına nisbet etmeleri, onların kendilerini Allah'ın dini üzerinde olan bir toplum olarak görmelerine dayanmaktadır. Çünkü toplumsal yapılarına bakıldığında bunların dini bir temel üzerinde örgütlenen bir toplumsal yapı olduğu görülmektedir. Kaynaklarımızda bu konuda epeyce malumat bulunmaktadır. Bu malumatın en derli toplu halinin Cevat Ali'de olduğu söylenebilir. Nitekim Kureyş'in dini kurumlarına bakılacak olursa, dinin Mekke'de kurumsallaşmış olarak onların hayatında yer aldığı görülecektir.⁶

“De ki: "Rabbim adaleti, yani la ilahe illallah ile ifade edilen tevhidi inancını emretti. Her secde yerinde, yani mescidde, namaz kılarken yüzlerinizi ona doğrultun. İbadet ve tevhid ile dini Allah'a has kılarak ona kulluk edin. Sizi başlangıçta yarattığı gibi yine ona döneceksiniz. Allah marifet ve saadete, onlardan ashabı yemin

⁶ Bk. Cevâd Ali, *el- Mufassal fi târîhi'l-Arab kable'l-İslâm* (Bağdat: Bağdat Üniversitesi Neşri, 1993), 6: 212-429.

olan bir kısmına hidayet etti, ashabı şimal olan diğer kısmına da dalalet vacip oldu. Allah onları inkar ve isyan ile alçalttı. Çünkü onlar Allah’ın yanında şeytanları dostlar, yani rabbler edinmişlerdi. Bu halde iken de kendilerini doğru yolda, yani Allah’ın dinine bağlı kişiler olarak zannediyorlardı.” (el-A’râf 7/29-30).

“Ey Ademoğulları! Her mescit esnasında, yani her namaz ve tavaf vaktinde, ziynetinizi takının (elbiselerinizi giyinin). Allah’ın helal kıldığı hayvanların etinden ve yağından yiyin, sütlerinden için, fakat israf etmeyin, yani helal olan rızık, et ve yağları haram kılmayın. Çünkü o, israf edenleri, yani helalleri haram kılanları⁷sevmez.” (el-A’râf 7/31).

İbn Abbas’ın tefsiriyle birlikte mealen tercüme ettiğimiz bu ayetlerde, Kureyş’in inanmayanlarına onları ötekileştirmeden hitap edilmiş ve onlara, kendilerini Allah’ın dinine bağlı kişiler olarak görmeleri esas alınarak, bütün dini evamirin mükellefleri olarak hitap edilmiştir. Hatta 30. ayette, onlardan bir kısmına Allah’ın hidayet yolunu ikram ettiği, diğer kısmına ise dalaletin vacip olduğu bildirilirken, bunun sebebinin onların şeytanları veli ve dost olarak itihaz edinmeleri olduğu buyurulmuştur. Bu ayet tersinden okunduğunda ise, hidayete erenlerin şeytanı dost edinmedikleri manası çıkmaktadır. Bu nedenle de olacak ki, “ey Ademoğulları” hitabıyla, herkese namaz ve tavaf esnasında elbiselerini giymeleri ve Allah’ın helal kıldığı şeyleri haram kılmamaları çağrısında bulunulmuştur. Bu ayetlerin muhatapları genel olarak cahiliye döneminin halen inanmayan Arapları olmasına rağmen, Kur’an’da onların namaz ve tavafından söz edilmiş ve bir hums uygulaması olan çıplak tavaftan sakındırılarak elbiselerini giymeleri emredilmiştir.

Müminler ve onların amellerinden bahseden bir bölümden sonra nazil olan aşağıdaki ayetler ise onların inkarcılarından söz etmektedirler. Ayetler, ahirete ve yeniden dirilmeye inanmamanın dinden sapmak manasına geldiğini bildirirken, zımnen onların kendilerini nisbet ettikleri bir hak dinden söz etmiş olmaktadır. Ki toplumun genelinin aksine, mesela yeniden dirilmeye inanmamak ta bu dinden sapmaktır. Sırasıyla Elmalılı’nın ve Süleyman Ateş’in mealleriyle ayet şu şekildedir:

⁷ Bu üç ayetin tefsiri için bk. İbn Abbas, *Tenvîru’l-mikbâs*, 165-166.

“Fakat ahirete inanmayanlar caddeden sapmaktadırlar.”
 “Ama ahirete inanmayanlar yoldan sapıyorlar.” (el-Mü’minûn 23/74).

İbn Abbas ve Mukatil’in tefsirleriyle ayet, “*Kuşkusuz ki yeniden dirilmeye (ba’s) inanmayanlar hak din (Mukatil) olan Allah’ın dininden (İbn Abbas) sapıyorlar, şeklindedir.*⁸ Görüldüğü gibi onların inkarıcıları, sapmayanların aksine olarak hak olarak kabul edilen bir dinden sapıyorlar. Cahiliye Araplarının ahiret inancını irdeleyen çalışmamızda, bu ayette inanmayanlar diye söz edilen kimselerin, Kureyş’in tamamının değil, “*Zenadikatu Kureyş*” diye temayüz eden kesimi olduğunu belirtmiştik.⁹

Risaletin ilk zamanlarında nazil olan Necm suresinde geçen aşağıdaki ayetler de Kureyş’in iyilerini ve kötülerini tanımlamaktadır.

“Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah’ındır. (Bu) kötülük edenleri yaptıklarıyla cezalandırması, iyilik edenleri de daha güzeliyle mükafatlandırması için (böyle) dir. O iyiler, ufak tefek kusurları dışında, büyük günahlardan ve çirkin işlerden uzak duran kimselerdir.” (en-Necm 53/31-32).

Kur’an’ın erken dönemlerinde nazil olan Necm suresinde geçen bu ayetler, günahkar kötülerle iyi ameller işleyen iyileri ayırt etmekte, ayrıca ödüllendirilmeyi hak edenlerin temel bir niteliğine de dikkat çekmektedir. Buna göre Allah katında makbul insan sadece iyilik severlikle tanımlanmamaktadır. Bununla birlikte büyük günah ve çirkin fiillerden kaçınması, ahlâkî duyarlılığı gelişmiş bir mümin olarak bu duyarlılığını yaşantısına yansıtması gerekir. Bazı müfessirler burada geçen “**lemem**” kelimesinin cahiliye döneminde işlenen günahlar manasında olduğu görüşündedirler. Diğer bazı bazılarına göre ise bu kelime, haram olan öpme, dokunma, bakma gibi fiilleri içeren “ufak tefek kusurları” ifade etmektedir.¹⁰ Kureyş’in iyilerine ilişkin olan bu kelimenin içeriği, onların dini ve ahlaki durumuna da açıklık getirmektedir. Kötüler ise Hz. Peygamber’e inanmayan ve ona eziyet edenlerdir. Çünkü yukarıda geçtiği gibi

⁸ İbn Abbas, *Tenvîru’l-mikbâs*, 364; Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 2: 401.

⁹ Bk. Şevket Kotan, “Kur’an’da Cahiliye Araplarının Ahiret İnancı”, *Cahiliye Araplarının Ahiret İnancı*, ed. M. Mahfuz Söylemez (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 70.

¹⁰ Ebû Ca’fer Muhammed bin Cerîr et-Taberî, *Camîu’l-Beyân ‘an tefsiri âyi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah bin Abdu’l-Muhsin et-Türkî (Kahire: Hicr, 2001), 22: 61 vd.

onlar, haktan hoşlanmayan kimselerdir. Kur'an bunlardan çokça söz etmiş, onları dünya ve ahiret azabıyla korkutmuştur.

Yine ilk nazil olan surelerden Kıyame suresinde geçen aşağıdaki ayetlerde de, inkârcıların günahları olarak peygamberi tasdik etmemenin ve imandan yüz çevirmenin yanında namaz kılmamalarının da sayılması dikkat çekicidir.

"O (Ebu Cehil), (tevhid inancını) tasdik etmemiş, namaz da kılmamıştı. Fakat yalanlamış ve yüz çevirmişti. Sonra da kasıla kasıla ailesine gitmişti." (el-Kiyâme 75/31-33).

Bu ayetlerde, Maun suresinde de geçtiği gibi, cahiliye döneminde namaz kılmamak ya da namazın hakkını vermeyerek namazda riyakârlık yapmak suç olarak bildirilmiştir. İbn-i Abbas'a göre burada sözü edilen kişi Ebu Cehildir. Bu şahıs tevhid inancını tasdik etmemiş teslimiyet göstererek namaz kılanlardan da olmuştur.¹¹ Cahiliye döneminin inanmayan insanını örnekleyen Ebu Cehil'i söz konusu eden bu ayetler, aslında günahkârları tanımlarken dolaylı olarak onların o dönemdeki dini mükellefiyetlerini de saymış, zimnen de iyilerin namaz kıldıklarını ve tasdik ettiklerini de ifade etmiş görünmektedir.

3. Cahiliye Araplarında Nübüvvet İnancı

Kureyşin inkârcıları, Hz. İbrahim'in dinine bağlı, dolayısıyla hidayet üzere oldukları konusunda güven içerisinde olan bir toplum olarak, yukarıda Fatır suresi 42. ayette geçtiği gibi haliyle nübüvvet de inanıyorlardı. Hatta yukarıda söz konusu edildiği gibi, derinden derine kendilerini bir nebiye ve getireceği bir kitaba ihtiyaç içinde hissediyorlardı. Zira eğer kendilerinden bir nebi gönderilecek olursa hem onlara liderlik edecek hem de kendilerini biraz da aşağılayarak ümmi diye tesmiye eden Ehl-i Kitab'a karşı duydukları eziklikten kurtulacaklardı. Fakat Hz. Peygamber nübüvvetini tebliğ edince nübüvveti inanmalarına rağmen bu onların hoşuna gitmemişti. Yukarıda geçtiği gibi Kureyşin inkârcı kesiminin, kendilerine bir peygamber gönderdiği takdirde bu dine diğer din sahiplerinden daha fazla sarılacaklarına ilişkin iddialarına rağmen, Kur'an'ın ifadesiyle bu onların ağına gitmişti.

Onların inanmayanlarının, Hz. Peygamber'in nübüvvet iddiasından hoşlanmamalarına sebep olarak, kıskançlıktan tutun kendisi

¹¹ İbn Abbas, *Tenvîru'l-mikbâs*, 626.

böyle bir beklenti içerisinde olanların kızgınlığına kadar, birçok nedeni olduğu söylenebilir. Bu nedenler, üç başlık altında incelenebilir.

3.1. Seçkinci Nübüvvet Anlayışı

Kur'an'ın ifadesiyle "*haktan hoşlanmamaları*" sebebiyle Allah'ın nebisine nebi olarak inanmayan Mekkeli müşrikler, Hz. Peygamber'in nübüvvetine daha baştan itibaren karşı çıktılar. Onlar, önce-leri görmezlikten gelerek bu işi ciddiye almadıklarını göstermişlerdi. Fakat ciddiye almaları gerektiğini fark ettiklerinde de bu sefer onu alaya alarak aşağılamaya çalışmışlardır. Bunu için en temel argümanlarından biri olan seçkinciliği gündeme getirdiler.

"Doğrusu onları (Mekke müşriklerini) ve atalarını kendilerine hak olan Kur'an ve onu açıklayan bir peygamber gelinceye kadar (dünya nimetlerinden) yararlandırdım. Fakat kendilerine Hak gelince, "Bu bir büyüdür, biz onu kesinlikle inkar ediyoruz" dediler. "Bu Kur'an iki şehrin birinden bir büyük adama indirilseydi ya! dediler." (ez-Zuhruf 43/29-30).

106 | db

İnkarcılar, Hz. Peygamber'in nübüvveti karşısında büyüklenecek deli bir şair için inançlarından dönmeyeceklerini söylüyorlardı. Zira anlaşılan o ki, Hz. Muhammed'in nübüvvet iddiası, onların nübüvvet konusundaki tasavvurlarına uygun değildi.

"Çünkü onlar, kendilerine, "Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur" denildiği zaman inanmayıp büyüklük taşıyorlardı. "Biz, deli bir şair için ilahlarımızı mı terk edeceğiz?" diyorlardı. Hayır, öyle değil. O, hakkı getirmiş, (önceki) peygamberleri de tasdik etmiştir." (es-Sâffât 37/35-37).

Peygamberlik hadisesinin kendi ufuklarına uygun olarak gerçekleşmediğini gören günahkar mele mütref takımı, karşılaştıkları durumu Hz. Muhammed'in dinden sapması ve haddi aşması olarak düşündüler. Bunun üzerine yüce Allah, Necm suresiyle onlara cevap verdi. Ayet ayet inen Kur'an'a yemin ederek onun saptığını, şuuru yerinde olduğu halde Cebrail'i görerek ondan vahiy aldığını bildirdi. İbn Abbas ve Mukatil'in tefsiri açıklamalarıyla, ilgili ayetlerin meali aşağıdaki gibidir:

"Kısım kısım, ayet ayet inen Kur'an'a and olsun ki, (sohbet ederek, birlikte yaşayarak tanıdığımız) arkadaşınız,

peygamberiniz Muhammed yalan söylemedi ve söylediklerinde haktan sapmadı, yanlış bir şey de söylemedi. O, nefsinin hevası ile konuşmadı. (Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir. (Kur'an'ı) ona, üstün güçlere sahip, muhteşem görümlü (Cebrail) öğretti. O, en yüksek ufukta bulunuyorken (aslı sûretine girip) doğruldu. Sonra (ona) yaklaştı derken sarkıp daha da yakın oldu. (Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu. Böylece Allah kuluna vayedeceğini vahyetti. Kalp, (gözün) gördüğünü yalanlamadı. (Şimdi siz) gördüğü şey hakkında onunla tartışıyor musunuz?" (en-Necm 53/1-12)

Anlaşılan o ki, Kureyş'in ileri gelen mele mütref takımının, kendileri dururken peygamberlik gibi yüce bir makamın Hz. Muhammed gibi genç, fakir, özellikle de mütemayiz olmayan birine verilmesini anlamaları mümkün değildi.

"Semûd kavmi de uyarıcıları yalanlamış ve şöyle demişlerdi: "İçimizden bir insana mı uyacağız? (Asıl) o takdirde biz apaçık bir sapıklık ve delilik içine düşmüş oluruz.." "Bizim aramızdan vahiy ona mı verildi? Hayır o, yalancının, şımarığın biridir." Onlar yarın bilecekler: Kimmiş yalancı, kimmiş şımarık!" (el-Kamer 54/23-25).

İbn Abbas'ın tefsiriyle ayetlerin meali, "biz ondan daha şerefli olduğumuz halde, nübüvvet aramızdan bizim gibi bir beşerden başkası olmayan ona mı verildi? Biz eğer böyle birine uyarsak o takdirde yoldan sapmış ve açık bir günah işlemiş oluruz. (Böyle bir şey olamaz) Bilakis O, Allah adına yalan uyduran kibirli küstah yalancı biridir,"¹² şeklindedir. Görüldüğü gibi bu ayetler, arap toplumunun peygamberlik anlayışını da özetleyen ayetlerdir. Nübüvvette inanıyorlar ama yüce Allah bir nebi gönderince de 'o peygamber sen değilsin' diyorlar.

Mekke inkârcılarından bazıları da, kendilerinin peygamber telakkisine uygun olmayan birinin peygamberlik iddiasında bulunmasını, delirme ve cin çarpması olarak değerlendirmişlerdir. Onlara göre böyle bir iddiada bulunmak, akli başında birinin yapabileceği bir şey değildi. Peygamberlik ancak ileri gelenlerden seçkin birine gelmeliydi. Nitekim daha sonraları nazil olacak olan şu ayet, onla-

¹² İbn Abbas, *Tenvîru'l-mikbâs*, 566.

rın şuur altını ifşa ediyor. Onlardan bazıları kendisine peygamberlik gelmedi diye kırgınlık, belki de kıskançlık içerisindedir.

“Onlara bir âyet geldiği zaman, "Allah elçilerine (Resullullahı kastediyorlardı)¹³ verilenin bir benzeri bize de verilmeye kadar asla inanmayacağız" derler. Allah elçilik görevini kime vereceğini çok iyi bilir. Suç işleyenlere Allah katından bir aşağılık ve yapmakta oldukları hilekârlık sebebiyle çetin bir azap erişecektir.” (el-En’âm 6/124).

Mekke'nin inkârcıları, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin giderek maya tuttuğunu görünce, bu sefer onu alaya alarak kendisine karakter suikasti yapmaya başlamışlardır.

“Rab'lerinden kendilerine yeni bir öğüt (bir uyarı) gelmez ki, onlar mutlaka onu alaya alarak, kalpleri de gaflette olarak dinlemesinler. O zulmedenler gizlice şöyle konuştular: "Bu da ancak sizin gibi bir insan. Şimdi siz göz göre göre sihre mi kapılacaksınız?" (el-Enbiyâ 21/2).

108 | db

Hz.Peygamber'i aşağılama ve alaya almanın elverişli argümanlarından biri de, Mekke toplumu içerisinde ayak takımı, ya da aşağılık kimseler dedikleri kesimden insanların ona inanarak etrafında toplanmalarıdır. Çünkü onlar böyleleri ile aynı yerde olmayı kendileri için uygun görmüyorlardı. İnkâr ve inatta ileri gidenler, bu argümanı da her fırsatta kullanmaktan geri durmamışlardır.

“Kavminin inkâr eden ileri gelenleri, "Biz, senin ancak bizim gibi bir insan olduğunu görüyoruz. İlk bakışta sana uyanların da, ancak en aşağılıklarımızdan ibaret olduğunu görüyoruz. Sizin bize karşı herhangi bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Aksine sizin yalancı kimseler olduğunuzu sanıyoruz" dediler. (Hûd 11/27).

Bu itiraza karşılık olarak Yüce Allah, hem peygamberini teselli etmek hem de şirk ve dalalet ehlinin bütün zamanlardaki ortak paydasına temas etmek için geçmiş peygamberlere de aynı aşağılayıcı ithamın yapıldığını bildirmektedir. Nitekim geçmişte de inkarcılar, "Sana hep aşağılık kimseler uymuş iken, biz hiç sana inanır mıyız?" (eş-Şu'arâ 26/111) diyerek Hz. Nuh'a da aynı tepkiyi göstermişlerdi.

¹³ İbn Abbas, *Tenvîru'l-mikbâs*, 155.

Hız. Peygamber'i hiç bir şekilde durdurmanın mümkün olmadığını gördüklerinde ise, onun peygamberliğini kanıtlayacak deliller istemeye başlamışlardır.

"Eğer kendilerine (başka) bir mucize gelirse mutlaka ona inanacaklarına dair en güçlü yeminleriyle Allah'a yemin ettiler. De ki: "Mucizeler ancak Allah katındadır. O mucizeler geldiği vakit de inanmayacaklarını siz ne bileceksiniz?" (el-En'âm 6/109).

İbn Abbas, bu ayette Hız. Muhammed'den peygamberliğinin delili olarak mucize göstermesini isteyen ve gösterdiği takdirde inancıklarına kuvvetle yemin eden söz konusu kimselerin, peygamberle alay edenler olduğuna işaret etmektedir.¹⁴ Yüce Allah'ın bu durum karşısında Hız. Peygamber'e öğütlediği cevabı ise, aşağıdaki ayette geçtiği gibidir.

"De ki: "Ben size, 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır' demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size 'Ben bir meleşim' de demiyorum. Ben sadece, bana gönderilen vahye uyuyorum." De ki: "Görmeyenle gören bir olur mu? Siz hiç düşünmez misiniz?" (el-En'âm 6/50).

3.2. Beşerüstü Peygamber Anlayışı

Muhtemelen Cahiliye Arapları, peygamber olarak gönderilen seçkin bir şahsa, peygamberlikle birlikte olağanüstü-beşerüstü özellikler de verileceğine inanıyorlardı. Zira, onların peygamber olarak nasıl bir İbrahim imajına sahip olduklarını bilmesek te, cinlerin ve hayvanların emrine verildiği Hız. Süleyman, denizi mucizevi şekilde yarararak İsrailoğullarını Firavundan kurtaran Hız. Musa ve ölüleri dirilttiğine inanılan Hız. İsa hakkında bilgi sahibi olduklarını biliyoruz. Dolayısıyla aslında onların peygamberlik anlayışlarının beşerüstü bir tarzda şekillenmiş olmasının yadırganacak tarafı yoktur. Özünde onların istihza niyetiyle söyledikleri aşağıdaki sözleri, aynı zamanda onların peygamber algısını da ele vermektedir.

"Dediler ki: "Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça, yahut senin hurmalardan, üzümlerden oluşan bir bahçen olup, aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtmadıkça, yahut iddia ettiğin gibi, gökyüzünü üzerimize parça parça düşürmedikçe, yahut Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmedikçe, yahut altından bir evin olmadıkça, ya da göğe çıkmadık-

¹⁴ İbn Abbas, *Tenvîru'l-mikbâs*, 153.

ça sana asla inanmayacağız. Bize gökten okuyacağımız bir kitap indirmediğin göğün çıktığına da inanacak değiliz." De ki: "Rabbimi tenzih ederim. Ben ancak resul olarak gönderilen bir beşerim. "İnsanlara hidayet (Kur'an) geldikten sonra onların iman etmelerine ancak, "Allah bir beşeri mi peygamber olarak gönderdi?" demeleri engel olmuştur. De ki: "Eğer yeryüzünde, (insanlar yerine), yerleşip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten bir melek peygamber indirirdik." (el-İsrâ 17/90-95).

Yine aşağıdaki ayette inkarcıların peygamber tasavvuruna dair ip uçları sunmaktadır. Onlar her ne kadar bu gibi sözleri Hz. Peygamber ile alay etmek için söylüyorlarsa da aslında bu sözler, sonuçta onların zihinsel dünyalarını ifşa etmektedir. Bu ayetten anlaşılabilir, onlardan bazısının tasavvuruna göre peygamber, kendi zihin dünyalarındaki melekler gibi olmalıydı.

"Senden önce de ancak kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkekleri peygamber gönderdik. Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun. Biz onları yemek yemez bir beden yapısında yaratmadık. Onlar ölümsüz de değillerdi." (el-Enbiyâ 21/7-8).

Kur'an'da Mekke'deki inkarcıların peygamber tasavvuru, yukarıdaki ayetlerde geçtiği gibi Hz. Muhammed'in muhalifleri tarafından onunla alay etmeleri ve düşmanlık yapmaları bağlamında anlatılmıştır. Dolayısıyla bu sözlerle ifade edilmiş olan tasavvur, bir yönüyle gayri ciddi ve ulu orta sarfedilen sözlerden çıkarsanan bir tasavvurdur. Fakat empatiyle o çağın tarihsel vaziyeti göz önünde bulundurulacak olursa, burada alay ile ifade edilmiş olsalar da nübüvete dair serdedilen düşüncelerinin aslında çok ta aykırı düşünceler olmadığı anlaşılacaktır. Çünkü yakın temasta buldukları mevcut ilahi dinlerde yer alan peygamber biyografilerinde, beşerüstü peygamber tasavvurunu besleyecek bol miktarda malzeme bulunmaktaydı. Bir kısmı hurafelerden ibaret olsa da sonraları İslami literatürde İsrailiyat diye meşhur olan bu türden bilgiler, diğer din ve kültürler yanında özellikle Yahudi dinsel edebiyatında önemli bir yer tutmaktaydı. Mesela diğerleri yanında Kur'an'da geçen Hz. Süleyman ve Davut'a ilişkin bilgiler, mucizevi olayların peygamberlikle bir arada düşünülmesinde bir sakınca bulunmadığını göstermektedir. Nitekim Kur'an'da da, geçmiş peygamberlerin Allah'ın izniyle birtakım mucizeler gösterdikleri ve

ismi peygamber olarak geçmeyen bazı salih kimselerden de bazı olağanüstü olayların sadır olduğu anlatılmaktadır.

Mesela Kur'an'da yer aldığına göre, Yüce Allah Hz. Süleyman'ın emrine sabah esişi bir ay, akşam esişi de bir ay(lık yol) olan rüzgarı vermiş, ona erimiş bakır ocaklarını sel gibi akıtmış, onun emrinde çalışmaları için bazı cinleri tahsis etmiştir. Bu cinler Süleyman'a dilediği biçimde kaleler, heykeller, havuz gibi çanaklar ve sabit kazanlar yapmışlardır. (Sebe 34/12-13).

Hz. Süleyman'a hüküm vermeyi kavratmış, Dâvûd ile birlikte, Allah'ı tespih etmeleri için dağları ve kuşları onun emrine vermiştir. (el-Enbiyâ 21/79). Süleyman'ın hizmetine verilen güçlü esen rüzgarlar, onun emriyle Allah'ın içinde bereketler yarattığı yerlere doğru esmişlerdir. Yine Hz. Süleyman'ın emrine, onun için dalgıçlık eden ve daha bundan başka işler yapan şeytanları da vermiştir. (el-Enbiyâ 21/81-82). Dolayısıyla onların peygamber tasavvurlarında, mucizevi özelliklere sahip bir nebinin olması şaşırtıcı değildir.

3.3. Muhafazkâr Nübüvvet Anlayışı

db | 111

Yunus suresinde yer alan aşağıdaki ayetler, her ne kadar "Müstehziu'l-Kureyş" olarak bilinen alaycı inkarcıların sözlerini aktarıyorsa da, yanı sıra inkarcıların nübüvvet konusunda nasıl bir kafa yapısına sahip olduklarını göstermektedir. Buna göre onlar, bırakın mevcut düzenlerini sarsmayı, aksine kendi kurulu düzenlerini güçlendirecek ve bu düzenin sahiplerini destekleyecek bir peygamber bekliyorlar.

"Âyetlerimiz kendilerine, apaçık birer delil olarak okunduğunda, (öldükten sonra) bize kavuşmayı ummayanlar, "Ya (bize) bundan başka bir Kur'an getir veya onu değiştir" dediler. De ki: "Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben ancak bana vahyolunana uyarım. Eğer Rabbime isyan edecek olursam, elbette büyük bir günün azabından korkarım." (Yûnus 10/15).

Kaynaklarımızda bu ayetin nüzulunun arka planı ile ilgili olarak anlatıldığına göre, Hz. Peygamber, kendisine emir ve nehiyleri açıklayan ayetleri Kureyş'in alaycıları diye maruf olan Velid b. Muğire ve arkadaşlarına okuyunca, Kur'an'ın ifadesiyle bunlar ölümden sonra dirilmekten korkmadıkları için Hz. Peygamber'i yine alaya almışlardır. Ondandır ki kendilerine başka bir Kur'an getirmesini,

ya da onları azabla tehdit eden ayetleri rahmet ayetleriyle, müminlere Allah'ın rahmetini müjdeleyen ayetleri ise azab ayetleriyle değiştirmesini istemişlerdir.¹⁵ Onların dirilmekten korkmalarının nedeni, kendilerini Allah yolunun yolcuları saymaları ve cennete gireceklerinden emin olmalarıydı. Onlara göre o günde kendileri değil, sapmışlar olarak gördükleri müminler azaba uğratılacaklardı.

Kendilerinin siyasi ve dini statükolarının esas alınarak korunmasını içeren bu talep karşısında Yüce Allah, vahyin kendi iradesine bağlı olduğunu vurgulamış ve farz-ı muhal eğer Hz. Muhammed böyle bir şeyi yapacak olursa bu durumda Allah'a isyan etmiş olacağını bildirmiştir. Sonraki ayet ise, Hz. Muhammed'in kendi aralarında kırk yıl boyunca emin bir şahsiyet olarak yaşamış olduğunu hatırlatmış, Kur'an'ı da, ancak Allah'ın iradesiyle kendilerine okuduğunu bildirmiş ve taleplerinin yersizliğini ifade ederek akıllarını başlarına almalarını öğütlemiştir.

"De ki: "Eğer Allah dileseydi, ben size onu okumazdım, Allah da size onu bildirmezdi. Ben sizin aranızda bundan (Kur'an'ın inişinden) önce (kırk yıllık) bir ömür yaşadım. Hiç düşünmüyor musunuz?" (Yûnus 10/16).

112 | db

İnkarcı Kureys'lilerin tutumuna benzer bir tutum kabileler düzeyinde de sergilenmiştir. Nitekim dini ve siyasi bakımdan kendilerini hakkın, doğruluğun ve adaletin temsilcileri olarak gören Esed, Gatafan ve Hanzala gibi kabilelerin inkarcıları da, Kur'an'ın ifadeyle, "Eğer o Kur'an iyi bir şey olsaydı, onlar onu kabulde, bizi geçemezlerdi" diye düşünüyor ve bu düşüncelerini inkarlarının temel bir argümanı olarak ifade ediyorlardı. Çünkü bunlar, daha önce İslamiyeti kabul etmiş olan Müzeyne, Cüheyne ve Eslem gibi kabilelere göre kendilerini daha üstün görmekte ve daha doğru yolda olduklarını düşünmekteydiler. Kabileler düzeyinde de kurmuş oldukları statükoya ters gelen bu çağrıya kulak vermeyerek inkar ettikleri için de onu "uydurma" olarak tanımlamışlardır. İlgili ayet şöyledir:

"İnkâr edenler, inananlar için, "Eğer o Kur'an iyi bir şey olsaydı, onlar onu kabulde, bizi geçemezlerdi" dediler. Onunla doğru yolu bulamadıkları için; "Bu eski bir uydurmadır" diyecekler." (el-Ahkâf 46/11).

Öyle anlaşılıyor ki Mekke'nin inkarcıları daha da ileri giderek, Hz. Peygamber'den vahyin kendilerinin bazı taleplerini karşılayacak

¹⁵ İbn Abbas, *Tenvîru'l-mikbâs*, 220.

şekilde gerçekleşmesini istiyorlardı. Hz. Peygamber ise onlara vahyin tamamen Allah'ın tasarrufunda olduğunu, bir beşer tarafından uydurulamayacak kadar ilahi basiretler olduğunu onlara söylemektedir.

"Onlara (istedikleri) bir âyet getirmediğin zaman (alay ederek) derler ki: "Onu (da) bir yerlerden derleyip toplayaydın ya." De ki: "Ben ancak Rabbinden bana vahyedilene uymaktayım. Bu (Kur'an âyetleri), Rabbinizden gelen basiretlerdir (gönül gözlerini aydınlatan nurlardır). İman eden bir topluluk için bir hidayet kaynağı ve bir rahmettir." (el-A'râf 7/203).

Kur'an-ı Kerim'de cahiliye statükoculuğunu en iyi sembolize eden kavram, şüphesiz ki "ataların dini" kavramıdır. Onlar kendi statükolarını atalarının sünnetine, atalarının sünnetini ise Allah'a dayandırmaktadırlar.

"Çirkin bir iş işledikleri vakit, "Biz atalarımızı bunun üzerinde bulduk, Allah da bize bunu emretti" derler. De ki: "Şüphesiz, Allah çirkin işleri emretmez. Siz bilmediğiniz şeyleri Allah'ın üzerine mi atıyorsunuz?" (el-A'râf 7/28).

İnkarcıların korumaya çalıştıkları statükonun sadece siyasi-sosyal alanla sınırlı kalmayıp dini alanı da içerdiği açıktır. Daha önce de temas edildiği gibi, onların, dini sahilik bakımından büyük bir güven içerisinde oldukları, Kur'an'da aktarılan bir çok sözlerinden açıkça anlaşılmalıdır. Bu nedenle dinsel sahilik bakımından müminlerin yolunun yanlışlığı hususunda kendilerinden emin görünmektedirler. Araf suresi 48. ayette geçtiği gibi dinsel sapkınlar olarak gördükleri müminler için de, "Allah bunları rahmete erdirmez" diyerek onların Allah'ın rahmetine eremeyeceklerini ileri sürüyorlardı. Mutaffifin suresinde geçen şu ayetler ise, onlardan bazılarının, kendilerinin hak yolda, müminlerin ise hak yoldan sapmış kimseler olduklarından ne kadar emin olduklarını göstermektedir:

"Şüphesiz günahkârlar, (dünyada) iman edenlere gülüyorlardı. Mü'minler yanlarından geçtiğinde birbirlerine kaş göz ederek onlarla alay ediyorlardı. Ailelerine dönerken zevk ve neşe içinde gülüşe gülüşe dönüyorlardı. Mü'minleri gördükleri vakit, "Hiç şüphe yok, şunlar sapık kimselerdir" diyorlardı." (el-Mutaffifin 83/29-33).

Aşağıdaki ayetler ise onlardaki dinsel sahihlik iddiasının hangi boyutlara vardığını ortaya koymaktadır. Onlar kendilerini müminlerden daha hayırlı ve İbn Abbas'ın açıklamasıyla azabın dokunmayacağı dinsel bir topluluk olarak görüyorlardı.¹⁶

“(Ey Mekkeliler!) Sizin kafirleriniz onlardan daha mı hayırlı? Yoksa sizin için kitaplarda bir berat mı var? Yoksa onlar, "Biz yardımlaşan (güçlü) bir topluluğuz mu diyorlar? O topluluk yakında (Bedir'de) bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır.” (el-Kamer 54/43-45).

Aşağıdaki ayetler ise dinsel statükoculuğun zirve noktasını tarif etmektedir. Bu ayetler, Kur'an'ın konuyu en iyi özetleyen ayetleridir. Hz. Peygamber'i, onu koruyan amcası Ebu Talib'e şikayet ederek artık bu işe bir çözüm bulunmasını isteyen Ebu Cehil, Utbe, Şeybe ve Übey b. Halef gibi Mekke inkarcılarının ileri gelenleri, gerekçe olarak Hz. Peygamber'in savunduğu tevhit anlayışını Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi son dinlerde de görmediklerini söyleyerek reddedip kalkmış gitmişlerdir.¹⁷

114| db

"İlahları bir tek ilah mı yaptı? Gerçekten bu çok tuhaf bir şey!" İçlerinden ileri gelenler, "Gidin, ilahlarınıza tapmaya devam edin. İşte bu istenen şeydir. Biz bunu son dinde (en son dinî inanışlarda) duymadık. Bu ancak bir uydurmadır. O zikir (Kur'an) içimizden ona mı indirildi?" diyerek kalkıp gittiler." (Sâd 38/5).

Bu konuda İbn Abbas'ın, Mülk suresinde geçen, "*Oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı korkunç uğultuyu işitirler. Neredeyse cehennem öfkeden çatlayacaktır! Oraya her bir topluluk atıldığında, oranın bekçileri (hayretle) onlara, "Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?" diye sorarlar. Onlar da şöyle derler: "Evet, bize bir uyarıcı gelmişti. Fakat biz onu yalanlamış ve 'Allah (sana) hiçbir şey indirmemiştir, demiştik,"* (el-Mülk 67/7-9) ayetini tefsir ederken söyledikleri, oldukça açıklayıcıdır. İbn Abbas, ayetin "Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz" kısmı ile ilgili olarak, onların peygamber'e "siz büyük bir günah ve Allah'a şirk içerisindesiniz," dediklerini, peygamberlere şirk ithamında bulduklarını söylemektedir. İşte İbn Abbas'ın bu sözleri, onların dini sahihlik düşüncesinin yukarıdan

¹⁶ İbn Abbas, *Tenvîru'l-mikbâs*, 567.

¹⁷ İbn Abbas, *Tenvîru'l-mikbâs*, 478.

beri arz edilmeye çalışılan boyutlarda seyrettiğini bir sahabinin ağzından pekiştirmektedir.¹⁸

3.4. İnkârın Diğer Halleri

Yukarıda serdedilen inatlarına rağmen Hz Peygamber'in nübüvvetini inkar etmenin, Kureyş'in inkarcılarını çokça huzursuz ettiği de söylenmelidir. Nitekim inkar eyleminin eylem sahibinde meydana getirdiği huzursuzluğun, her durumda Kureyş'in inkarcılarının davranışlarında açık şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Kur'an'a bakıldığında, inananların dingin hallerine karşılık inkarcıların adeta uyku uyuyamaz hale geldikleri, sürekli bir tedirginlik, bir hırçnlık içerisinde oldukları hususu açıktır. Nitekim İbn Abbas, Nebe suresinin girişinde yer alan, *"Onlar neyi soruşturup konuşuyorlar? Üzerinde anlaşmazlığa düştükleri Kur'an-ı Azimin büyük haberini (mi)? Onlar, işte onlar bu konuda anlaşmazlık içerisinde dirler. Gerçek şu ki, onlar ileride bilecekler."* (en-Nebe 78/1-4) ayetlerinin tefsirinde aktardığı bir bilgi, vahyin onları nasıl huzursuz kıldığını açıklamaktadır. O, şöyle demektedir:

"Cibril Nebi'ye (a.s) Kur'an'dan bir vahiy getirince Nebi de onu Kureyş'e okuyordu. Bunun üzerine onlar kendi aralarında bu vahiy hakkında konuşup tartışıyorlardı. Bu müzakereler sonucunda onlardan bazıları vahyi tasdik, bazıları da takzib ediyordu."¹⁹

Kur'an'a bakıldığında en azından bazıları için geçerli olan bu duruma rağmen onların yine de inkarcılıkta direnmelerinin arkasında, kişisine, grubuna göre farklılık arz eden arka planların olduğu görülmektedir. Bu arka planlardan bir kaç, aşağıdaki gibi farklı başlıklar halinde sıralanabilir.

3.4.1. Kıyamet ve Ahirete İlişkin Şüpheler

Kur'an'da çok fazlaca geçen bu durumu, belki de en iyi şekilde Kaf suresi ortaya koymaktadır. Kureyş'in inkarcıları her ne kadar bu türden sözleri bazen sırf inat ve kibirden, bazen de Hz. Peygamber'le alay etmek için söylemişlerse de, Cahiliye Araplarının ahirete ilişkin inançlarını incelerken ortaya çıktığı gibi, bu kabil sözlerin başka kültürlerden etkilenme gibi bir arka plana dayandığı da açıktır. Belki de onlardan bazıları, önceleri sırf Hz. Peygamber'i köşeye

¹⁸ İbn Abbas, *Tenvîru'l-mikbâs*, 607.

¹⁹ İbn Abbas, *Tenvîru'l-mikbâs*, 631.

sıkıştırmak için diğer din ve kültürlerden sorular devşirmek istemiş olabilirler. Fakat daha sonraları bunlardan bazılarının bu tür düşüncelerin etkisinde kaldıkları ve bunun sonucunda “Zenadikatu Kureyş’ gibi kıyamet, yeniden dirilme ve ahiret konularında şüphe içerisine düşen kimselerin türediği söylenebilir. Aşağıdaki ayetler, hem inkarcıların içerisine düştükleri şüpheleri, hem de inkardan kaynaklanan huzursuzluklarını örneklemektedir.

“Kâf. Şerefli Kur’ân’a andolsun ki kâfirler, aralarından bir uyarıcının gelmesine şaştlar ve şöyle dediler: "Bu tuhaf bir şeydir!" "Öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı (dirilecekmiz)? Bu, akla uzak (imkansız) bir dönüştür!" Şüphesiz biz, toprağın; onlardan neleri eksilttiğini bilmekteyiz. Yanımızda (o bilgileri) koruyan bir kitap vardır. Gerçek kendilerine gelince onu yalanladılar. Artık onlar kararsız bir haldedirler.” (Kâf 50/1-5).

Yukarıdaki ayetlerin, Diyanet mealinde, “artık onlar kararsız bir haldedirler,” şeklinde tercüme edilen kısmını Elmalılı Hamdi Yazır ise, “şimdi karma karışık bir ızdırıp içindeler,” şeklinde çevirmiştir. Çünkü ayette geçen “*meric*” kelimesi, bir kimsenin içinden çıkamadığı karmaşık bir durumun içerisine düşerek ızdırıp çekmesi manasına gelmektedir. Bu da onların huzursuzluklarına delalet etmektedir. Aynı surenin 15 ve 16. ayetleri ise, bazı inkarcıların, “öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı (dirilecekmiz)? Bu, akla uzak (imkansız) bir dönüştür!” şeklindeki sözleriyle ahireti inkar ederlerken bu düşüncelerinde itminan içerisinde olmadıklarını, aksine şüphe ve tereddüt içerisinde kıvrandıklarını ortaya koymaktadır.

“İlk yaratmada acizlik mi gösterdik ki (yeniden yaratamayalım)? Doğrusu onlar, yeniden yaratılış konusunda şüphe (karmaşık ve belirsiz duygular) içindedirler. Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesseyi de biz biliriz. Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız.” (Kâf 50/15-16).

3.4.2. Dini, Ahlaki ve Ameli Bakımdan Samimiyet Hali

Hız. Peygamber’in nübüvvetini inkar ederlerken sanki genel manada nübüvveti inkar ediyorlarmış intubanı veren bazı kimsele-
rin, aslında dini bir yaşantı yerine hevalarına göre bir hayat yaşamak istediklerinden dolayı muhalefet ettikleri anlaşılmaktadır. Bu konuda çok fazla ayet vardır. Mesela bunlar, “halbuki onlar sağlık-

larında secde etmeye çağrılıyorlar (ve buna yanaşmıyorlardı)." (el-Kalem 68/43) ayetinde ifadesini bulduğu gibi, bütün peygamberlerin tebliğlerinde başat ibadet olan namazı dahi kılmayan kimselerdir.

"Onlara, "Rükû edin (namaz kılın)" dendiği zaman rükû etmezler (namaz kılmazlar)." (el-Murselât 77/48). Çünkü bu gibi kimseler, "gerçek şu ki, siz dünya için çalışmayı seviyorsunuz ve ahireti, yani ahiret sevabı kazandıracak amelleri unutup terk ediyorsunuz," (el-Kıyâme 75/20-21) ayetinde ifadesini bulduğu gibi dini duygulardan uzak bir hayat yaşamayı tercih etmektedirler.

Aşağıdaki ayetler ise, Kureyş'in inkarcıları olarak öne çıkan bazı kimselerin profilini çizmektedir. Başta Ebu Cehil ve arkadaşları yanında Velid bin Muğire ve Mekke'nin diğer reisleri²⁰ olmak üzere, özellikle bazılarının dindarlık seviyelerine rağmen bu gibi kimselerde neredeyse hayır adına hiç bir şey kalmamıştır. Kur'an'ın ifadesiyle bunlar aşağılık kimselerdir. Dolayısıyla bu kesimin Hz. Muhammed'in nübüvvetine karşı durmalarında şaşılacak bir durum yoktur. Çünkü bu inkarcılar, aşağıdaki ayetlerde anlatıldığı gibi çirkin davranışlar sergiliyorlardı.

"Yemin edip duran, aşağılık, daima kusur arayıp kınayan, durmadan söz taşıyan, iyiliği hep engelleyen, saldırgan, günaha dadanmış, kaba saba; bütün bunların ötesinde bir de soysuz olan kimseye, mal ve oğulları vardır diye sakın boyun eğme. Âyetlerimiz kendisine okunduğu zaman, "Öncekilerin masalları!" der. Yakında biz onun burnunu damgalayacağız" (el-Kalem 68/10-16).

3.4.3. Gaflet Hali

Kuşkusuz ki dini samimiyetsizlikle dini manada gaflet içerisine düşme arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bu bakımdan aslında aşağıda meallerini aktaracağımız ayetlerde anlatılan kimseler, büyük oranda yukarıda söz konusu edilenlerle aynı kimselerdir. Bunlara ölüm sarhoşluğu gelince, "işte bu, senin öteden beri kaçıp durduğun şeydir" denir. Yeniden dirilme için Sur'a üfürülüp herkes beraberinde bir şahit ile geldiğinde ise ona, "andolsun ki sen bundan gaflette idin. Şimdi gaflet perdeni açtık; artık bugün gözün keskindir"

²⁰ İbn Abbas, *Tenvîru'l-mikbâs*, 609.

denecek. Sonra da Yüce Allah şöyle diyecek: "Atın cehenneme, (hakkı karşı) inatçı, hayrı hep engelleyen, haddi aşan şüpheli her kâfiri! Allah ile beraber başka bir ilah edinen o kimseyi atın şiddetli azabın içine!" Arkadaşı (olan şeytan) der ki: "Ey Rabbimiz! Onu ben azdırmadım, zaten kendisi derin bir sapıklık içerisinde idi." (Kâf 50/19-27).

Görüldüğü gibi bu kimseler, dini duygularının zayıflığı yanında aynı zamanda şüphe ve gaflet içerisinde olarak hayrı da engellemektedirler. Zira şeytanın ifadesiyle bu tip, zaten dünya hayatında "derin bir sapıklık içerisinde" bulunmaktadır. Dolayısıyla böyle tiplerin, insanı samimiyete ve hidayete çağırın bir peygamberin davetine karşı durmaları tabiidir.

3.4.4. Tekebbür ve Düşmanlık

Sâd suresinin başında yer alan aşağıdaki ayetler, Kureyş'ten inkarcıların Hz. Peygamber'in nübüvvetini inkar etmelerinin arka planında yer alan en önemli hususlardan birinin de tekebbür olduğunu açıklamaktadır.

118| db

"Sâd. O şanlı, şerefli Kur'an'a andolsun (ki o, Allah sözüdür). Fakat inkar edenler bir tekebbür, düşmanlık ve ihtilaf²¹ içindedirler." (Sâd 38/1-2).

Mütekebbirlerin başta gelen özellikleri, diğer insanları ve onların eylemlerini aşağılamalarıdır. Daha baştan beri sırtını Hz. İbrahim'e, Hz. İsmail'e ve onların izlerini takip ettiklerine inandıkları ataları ile Allah'ın evi Ka'be'ye dayayan Harem Ehli Kureyş'in ileri gelenleri de, büyük bir tekebbür içerisinde Hz. Peygamber'i aşağılamışlardır. Yüce şahsiyetler olarak gördükleri kendileri dururken onun bu girişimini kabul etmeleri mümkün değildi. Kur'an-ı Kerimde çokça söz edilen bu durumu, aşağıdaki ayetler en açık şekilde ifade etmektedirler. Bu ayetler, İbn Abbas'ın tefsirindeki açıklamalarla birlikte şu şekildedir.²²

"(Kureyş'in inkarcıları), kendilerine içlerinden, (yani kendi soylarından) bir uyarıcının gelmesine hayret ettiler ve şöyle dediler: "Bu, (Allah'a yalan isnat eden) bir yalancı, (insanların arasını bozan) bir sihirbazdır. (Bizim tüm ihtiyaçlarımızı gidermek için bir tek ilahın yeteceği-

²¹ İbn Abbâs, *Tenvîru'l-mikbâs*, 478.

²² Bk. İbn Abbas, *Tenvîru'l-mikbâs*, 478.

ni ileri sürerek) İlahları tek bir ilah mı yapmış? Bu cidden şaşılacak bir şey, çok tuhaf. Onların (Utbe, Şeybe, Übey b. Halef ve Ebu Cehil bin Hişam gibi) elebaşlarından bir grup, (birbirlerine) "Yürüyün, ilahlarınıza ibadette sebat edin. (Ebu Cehil, onlara ilahlarına ibadet üzere kalmalarını söylemişti). Kuşkusuz ki bu durum karşısında arzu edilecek, yapılacak şey, (Muhammed'in helak edilmesi, ortadan kaldırılmasıdır,) demişlerdi." (Sâd 38/4-6).

Daha önce Nebe suresinde onların ihtilaf içerisinde olduklarını söz konusu eden ayetin tefsirinde İbn Abbas'ın anlattığı gibi, bunlar kendilerine vahiy okunduğunda bir araya gelerek, bunu kendi aralarında tartışmışlardır. Bazıları yukarıdaki ayetlerde geçtiği gibi inkarcılıkta sebat etmeyi tavsiye ederlerken diğer bazıları da farklı duygu ve düşünceler içerisinde olmuşlardır. Manzara düşünüldüğünde, bunların duygularının da göz önünde bulundurulması ve ikna edilerek katılım sağlamaları gerektiğini düşündükleri anlaşılmaktadır. Bu oturumlarda sarf ettikleri şu sözleri, kendilerine istenilen şekilde katılımda bulunmayanları ikna etmeye yönelik olmalıdır. Yine İbn Abbas'ın tefsiriyle ayet şöyledir:²³

"(Nitekim) biz (Muhammed'in söylediklerini doğrulayacak) böyle bir şeyi, (yani Allah'ın dînunda şefaatçi ilahlar edinmeyi yasaklayan bir tevhit anlayışını, Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi) son dinlerde de işitmedik. (Dolayısıyla Muhammed'in söylediği) bu sözler, kesin olarak (Allah'a iftira ile kendi heva-i nefsinden) uydurduğu sözlerden başkası değildir." (Sâd 38/7).

Aslında daha önce aktardığımız ama yeri geldiği için tekrar aktarmayı uygun gördüğümüz bu ayette, inkarlarına gerekçe olarak ileri sürdükleri konuda samimi olmadıkları hususu, Kur'an'da bir çok ayette geçmektedir. Nitekim bunlardan biri olan aşağıdaki ayette de bu daveti niçin inkar ettikleri, bütün açıklığıyla ifşa edilmektedir. Bu ayetlerde açıkça görüldüğü gibi onlar, nübüvvetin, kendileri dururken Muhammed'e verilmiş olmasını içlerine sindirememiş, böyle bir gelişmeyi şüpheyile karşılamışlardır. Bu nedenle de Hz. Peygamber'in nübüvvetini kabul etmeleri, onlar açısından mümkün olmaktan çıkmıştır.

²³ İbn Abbas, *Tenvîru'l-mikbâs*, 478.

“(Arkasından da) Zikir, (yani nübüvvet ve vahiy, kimse kalmadı da) içimizden O’na mı indirilmiş? (dediler). İşin gerçeği, onlar benim vahyimden ve Nebi’min nübüvvetinden şüphe içerisindedirler.” (Sâd 38/8)

Anlaşıldığı gibi, nübüvvet hususunda genel anlamda meydana gelen anlayış kaymasına ilaveten, Hz. Peygamber özelinde de iman etmelerinin önünde bazı bariyerler meydana gelmiştir. Ayrıca özellikle inkârcıların ileri gelenleri olan Mekke’nin uluları özelinde de, inkâra zemin hazırlayan nedenler bulunmaktadır. Bu nedenler, kabile asabiyeti, tekebbür, istiğna, siyasi-ekonomik kaygılar, kıskançlık, günahkârca bir hayattan vazgeçmek istememeleri ve sahip oldukları farklı din anlayışları olarak sıralanabilir.

3.4.5. Diğerleri

Hz. Peygamber’in nübüvvetine Mekkeli on bin civarındaki sakinin tamamının karşı çıkmadığı kesindir. Hz. Ebubekir, Hz. Hatice, Hz. Osman gibi daha birçok şahsiyetin Hz. Peygamber’in nübüvvetini tereddüt etmeden kabul ettikleri bilinmektedir. Öyle anlaşılıyor ki kaynaklarımızda anlatıldığı gibi Kureys’in bir kısmı Hz. Peygamber’e olan güvenlerinden dolayı sempati ile yaklaşırlarken, inkarcılıkta temayüz etmiş olan mele mütref tabakası dışındaki belki de binlerce kişi de, olayı izlemeye, Hz. Peygamber’le polemik yapmak yerine onu anlamaya çalışmış olmalıdırlar. Bu nedenle olmalı ki Kur’an’ı Kerim, bu kesimden açıkça pek söz etmemektedir. Nitekim söz konusu bu kimseler, gün geçtikçe bu çağrıya ısınmaya başlamış ve giderek daha çok kişi Hz. Peygamber’in yanında yer almıştır. Aşağıdaki ayetlerde Yüce Allah, bu daha insafılı, daha samimi insanlara bazı hatırlatmalarda bulunarak nasihatte bulunmaktadır.

“Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki, nefsinin arındırma kurtuluşu ermiştir. Onu kötülüklerle gömüp kirleten kimse de ziyana uğramıştır.” (eş-Şems 91/1–10).

Bu ayette dini bakımdan temiz bir hayat düşüncesine sahip olanlara temas edilmekte ve onlara sıcak mesajlar verilmektedir. Söz konusu bu kesimin nübüvvet hadisesine samimiyetle yaklaşmalarına rağmen ilk anda bazı konularda mutmain olmadıkları, bu nedenle de Hz. Peygamber’e mantıklarına uymayan bazı sorular

sordukları söylenebilir. Bu duruma işaret eden aşağıdaki ayetler İbn Abbas tefsirini de paranteze alarak şöyledir:²⁴

“De ki: "Rabbim adaleti (La ilahe illallah ile Allah'ı tek ilah olarak tanımayı, yani tevhidi) emretti. Her (mescidde namaz kılarken) secde yerinde yüzlerinizi (ona) doğrultun. Dini (kulluk ve tevhid inancıyla) Allah'a has kılarak ona ibadet edin. Sizi başlangıçta yarattığı gibi (yine ona) döneceksiniz. Allah bir kısmına hidayet etti, bir kısmına da sapıklık layık oldu. Çünkü onlar Allah'ı bırakıp şeytanları dostlar (rabblers) edinmişlerdi. Kendilerinin de (Allah'ın dini üzere, doğru yolda olduklarını) sanıyorlardı.” (el-A'râf 7/29-30).

Bu ayetlerde anlatıldığı gibi, Kur'an'a göre kendi sapkınlıklarında ısrar edenler, şeytanı kendilerine rehber edinenlerdir. İşin dikkat çeken tarafı ise, kendilerinin Allah'ın dinine uygun olarak sırat-ı müstakim üzerinde olduklarını düşünüyor olduklarıdır. Sapkınlara dahi kendilerini Allah'ın dininin gerçek tabiiileri olarak gördükleri bir vasatta, kendilerine her namaz yerinde namazı dosdoğru kılmaları tavsiye edilen ve sonuçta diğerlerinin aksine olarak hak ettikleri için Allah'ın hidayetine mazhar olan diğer kesimin dini durumu dikkate değerdir. Aslında bunda şaşılacak bir şey olmamalıdır; zira sahabe diye meşhur olan ilk Müslüman topluluğu, bu kalitedeki ham maddeden teşekkül etmiştir. Çünkü ayetin inkârcılar hakkında söylediğinin mefhum-u muhalifi alınacak olursa, bunlar samimiyetle namaz kılmış, şeytanı kendilerine ne dost ne de rab edinmişlerdir. Aşağıdaki ayette ise bu gibi insanlar başka bir özellikleriyle anılmışlardır:

“Sen onların üzerinde bir zorba değilsin. O halde sen, benim uyarımdan korkan kimselere Kur'an ile öğüt ver.” (Kâf 50/45).

Bu ayette Yüce Allah, İbn Abbas'ın deyimiyle, Mekke toplumundan onun öğüdünü, ancak Allah'ın ahiretteki azabından korkan kimselerin kabul edeceğini bildirmektedir.²⁵ Tarihsel olarak Bedir, Uhut ve diğer savaşlarda ölenler yanında, Müslüman olmadan önce kendi eceliyle ölen nisbeten az sayıdaki insan dışında geri kalanının tamamının zamanla bu öğüde cevap vererek peyderpey Müslüman olması, o günkü toplumun içerisinde yer almakla birlikte Hz. Pey-

²⁴ İbn Abbas, *Tenvîru'l-mikbâs*, 165-166.

²⁵ İbn Abbas, *Tenvîru'l-mikbâs*, 554.

gamber'e karşı dikilmeyen bu kesimin miktarı ve insan kalitesi hakkında fikir vermektedir. Bu konuda aşağıda aktaracağımız ayet de dikkat çekicidir. Bu ayette Allah Tealâ Mekke toplumuna, gelen nebiyi kabul etmeleri için öğüt veriyor.

“O gün amellerin tartılması da haktır. Kimlerin sevabı ağır basarsa işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Ama kimlerin sevabı da hafif gelirse işte onlar âyetlerimizi inkar etmeleri sebebiyle kendilerini zarara uğratanlardır.” (A'râf 7/8-9).

Bu ayetlerde istisna yapılmadan umumi bir değerlendirme yapılmıştır. Kendilerinden müsbet insanlar diye söz edilen kimselerin Kureyş'in 'iyileri' oldukları açıktır. Nitekim arkasındaki ayette Yüce Allah'ın onları Mekke'ye yerleştirdiğini ve maişetlerini sağladığını onlara hatırlatarak öğütte bulunmuş olması, ayetin hitabının umûmi olduğunu göstermektedir. Allah'a kulluk eden ve ibadet takdimesinde bulunan bu toplumda yer alan insanlardan, ilahi tartıda sevabı ağır basanlar olduğu gibi hafif gelenler de vardır.

122 | db

Kur'an'ın tenzili karşısında itirazlarını sürdüren Ebû Cehil ve tafesi, bir seferinde aşağıdaki ayette geçtiği gibi itirazda bulunurlarken belki de maksatları sadece alay etmek değildi. Muhtemelen bu itiraz ile dile getirilen nübüvvet anlayışı, günün Arap toplumunun önceki peygamberler hakkındaki malumatları üzerine inşa ettikleri bir anlayıştı da onlar da suret-i haktan görünerek bu ortak anlayışın sözcülüğünü yapıyorlardı.

“İnkâr edenler "Kur'an ona bir defada toptan indirilseydi ya!" dediler. Biz Kur'an'la senin kalbini pekiştirmek için onu böyle kısım kısım indirdik ve onu ağır ağır okuduk.” (el-Furkân 25/32).

Böyle itiraz etmişlerdi; çünkü İbn Abbas'ın bildirdiği gibi onlar, eğer Muhammed iddiasında doğru ise neden ona da Tevrat'ın Hz. Musa'ya, İncil'in Hz. İsa'ya ve Zebur'un Hz. Davud'a indirildiği gibi bir kerede toptan indirilmediğini soruşturuyor, bu sorunun cevabını arıyorlardı.²⁶ Nitekim Allah Teâlâ, onların bu itirazlarına cevap olarak, Kur'an'ı peyderpey indirmesinin arkasındaki amacın, elçisinin kalbini pekiştirmek olduğunu ifade ederek bu seferki iradesinin böyle tecelli ettiğini onlara haber vermektedir.

²⁶ İbn Abbas, *Tenvîru'l-mikbâs*, 372.

4. Sonuç

Sonuç olarak, baştan itibaren serdedilen veriler ve onlar üzerine yapılan analizlerde, vahyin ilk muhatabı olan Kureyş'in öne çıkan inkârcılarının dahi kendilerini Allah'ın dininin müntesipleri olarak gördükleri ve buna bağlı olarak nübüvvete inandıkları açık bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık olarak inkârcılar Hz. Muhammed'in nübüvvetini inkâr ederek onun peygamber olmadığını, Allah'a iftira ederek yalan uydurduğunu ileri sürüyorlardı. Bu bakımdan onların Hz. Peygamber'e karşı çıkışları, büyük oranda din karşıtlığı yerine dinî bir tavır olarak tezahür etmekteydi.

Kur'an'da şiddetle eleştirilen inkârcı kesimin nübüvvete inanıyor olması, Arapların risalet öncesi dini durumunu da göstermektedir. Ayrıca bu vaziyet, Cahiliye Arap toplumu içerisinde sahabe gibi üstün fazilet vasfına sahip bir ümmetin nasıl çıktığını da açıklamaktadır. Onların inkârcılıkta öne çıkarak Hz. Peygamber'e karşı savaşan, bu nedenle de Kur'an'da çokça söz konusu edilen azınlığı dışındaki kesiminin, insan kalitesi ve dine bağlılık bakımından bir sahabe nesli yetiştirmeye elverişli bir topluluk olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Onların, genel itibarıyla uzun tarihsel süreç içerisinde çeşitli sapmalarla bir şirk toplumu olarak tesmiye edilmeyi hak etmelerine rağmen, dini bir topluluk olarak temayüz ettiklerini ifade eden "Hums" kavramı da bu durumu teyid etmektedir.²⁷ Zira Kureyş'in sair araplar nezdindeki dinî konumunu açıklayan bu kavram, dinde söz sahibi olmayı, bir bakıma üst bir makamda bulunmayı ifade etmektedir.

Burada yapılan analizlerin ortaya çıkardığı gibi, genelde Kur'an, özelde ise Cahiliyeye dair bir araştırmanın başarısı, onun inzal tarihinin göz önünde tutulması ve döneme tanıklık yapan otoritelerin açıklamalarının merkeze alınmasıyla doğru orantılıdır.

KAYNAKÇA

Ali, Cevâd. *el- Mufasssal fi Târîhi'l-Arab kable'l-İslâm*. 10 cilt. Bağdat: Bağdat Üniversitesi Neşri, 1993.

²⁷ Bk. Şevket Kotan, "Cahiliye Dönemi Mekke Dini: Ahmesilik", *Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu (İstanbul, 1-3 Temmuz 2011)*, ed. Mevlüt Güngör (İstanbul: Kültür Sanat Basımevi, 2011), 177-188.

- İbn Abbas, Abdullah el-Kureşî. *Tenvîru'l-mikbâs min Tefsîri İbn Abbâs*. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiye. 2004.
- Kotan, Şevket, "Cahiliye Dönemi Mekke Dini: Ahmesilik", *Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu (İstanbul, 1-3 Temmuz 2011)*. Ed. Mevlüt Güngör, 177-197. İstanbul: Kültür Sanat Basımevi, 2011.
- Kotan, Şevket. "Kur'an'da Cahiliye Araplarının Ahiret İnancı". *Cahiliye Araplarının Ahiret İnancı*. Ed. M. Mahfuz Söylemez, 49-90. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Mukâtil b. Süleyman, Ebû'l-Hasen el-Ezdî. *Tefsîru Mukâtil bin Süleyman*. Thk. Abdullah Mahmut Şehhate. 3 cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubî'l-İlmiye, 2002.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed bin Cerîr. *Câmiu'l-beyân 'an tefsîri âyi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullah bin Abdu'l-Muhsin et-Türkî. 26 Cilt. Kahire: Hicr, 2001.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Cahiliye Döneminde Vahiy ve Peygamberlik". *Vahiy ve Peygamberlik*. Ed. Yusuf Şevki Yavuz. 177-195. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2018.

The Belief of Nubuwwah in Jahiliyyah Arabs: A Study Based on Qur'an

Şevket KOTAN *

Extended Abstract

In the academic research of theology, the concept of prophethood, attributed to the Arabs of the Jahiliyyah period, is quite vague; only relating to the other religions of the community and a remembrance of the life of Hazrat Ibrahim. Their viewpoint in this matter is also a remnant of the past cultures and traditions of prophethood and revelation. In our opinion, this is an incomplete assessment of the subject. In the light of the Quranic revelations, it is quite evident that people of the Jahiliyyah period strongly believed in the coming of a prophet from within their ranks which sits beyond having a clear concept of prophethood. In this research, we will defend the notion that Arabs of the Jahiliyyah period had a strong concept of prophethood which would act as a justification for this thesis.

There are two main reasons why the aforementioned comment is insufficient. First reason is the image that Jahiliyya Arabs acquired throughout the history. Second is the disregard of Qur'an's historical/textual aspect in favour of a literal reading. The historical image of the Jahiliyya Arabs is a result of the evolution of their image from being pagan and being anti-prophet to being anti-religion. However, their opposition to the prophet was based on religious reasons.

It is obvious that some of the Meccans who were in disagreement with the Prophet (pbuh) were not against prophethood but against the fact that he (pbuh) was chosen as the prophet. For they did not see him (pbuh) as an appropriate fit for the post while there were other more prominent figures. As a matter of fact they even claimed that if a prophet would come to them to forbid sins, they would turn to religion faster than Jews and Christians and would be on the righter path.

The fact that those who were criticized for being disbeliever in the Qur'an believed in prophethood gives an idea about their state of affairs in religious terms before the revelation started. This explains how an umma composed of sahabas who had high virtues came into being from that Jahiliyya Arab society. This also explains that except the minority who are frequently mentioned in the Qur'an for being disbeliever and for fighting the Prophet (pbuh), this society was an appropriate one to cultivate a generation of sahabas who had high human quality and religious devotion. Although they deserved to be considered a shirk society throughout history due to their various deviances, the term 'Hums'

* Assoc. Prof., İstanbul University Faculty of Theology, Department of Qur'anic Exegesis, sevkotkotan@yahoo.com, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-6491-7235>.

validates that they were a religious society. This term explains the religious place of Quraysh in the eyes of other Arabs as well as their having a voice in the religious affairs and being on the higher rank.

It can be argued that the reason why some of them did not like the Prophet's (pbuh) claim was jealousy and resentment of those who had hoped that the prophethood would come to them. For example, in their opinion prophet must have been among the ones they considered as their prominent and high esteemed members. But for them Muhammad (pbuh) was not one.

Besides, eventhough we do not know their understanding of Prophet Abraham, their understanding of Prophet Sulaiman who commands jinns and animals, Prophet Moses who saved Jewish people from pharaoh by miraculously parting and crossing the sea and Prophet Jesus who resuscitated dead shows that they had a particular understanding of prophethood which is above human. In this regard, when Prophet Muhammad (pbuh) claimed the prophethood they saw this as a deviance and transgression and protested him. This is the reason why it is told in the surah Najm that he (pbuh) was not a deviant but on the contrary he saw Gabriel and got revelation from him.

Moreover, we see that those who opposed the prophethood of Prophet Muhammad (pbuh) had a conservative understanding of prophethood. For this reason, they did not make sense of it when a prophet came and undermined their order which was based on their fathers understanding of religion. Since what they expected from a real prophet was to solidify their fathers' order but he (pbuh) was against that.

In addition to these reasons there were also other reasons for them to object Prophet Muhammad (pbuh). It can be argued that behind their resistance is various reasons depending on the individual or group.

Starting with Abu Jahl, his friends, Walid ibn al-Mughirah and other leaders of Mecca, some of them lacked any virtue despite their virtuous image. These people had some unethical behaviours and they abandoned basic religious exercises such as salah. For example as mentioned from the tenth verse of surah qalam on, these people are despicable ones who keep taking oath, always look for flaws to blame and gossip. They prevent goodness and are hostile, sinner and rude.

Qur'an explains that one of the most important reasons behind their refusal of the prophethood of the Prophet (pbuh) is their arrogance. The most prominent characteristic of arrogant people is that they belittle other people and their behaviours. In fact, the prominent members of Quraysh who from the beginning leaned their back against Kaaba, Abraham (pbuh), Ismail (pbuh) and their fathers whom they believed followed these prophets belittled Prophet Muhammad (pbuh) in a arrogant manner. This prevented arrogants from believing him.

Moreover, it is clear that not everyone among ten thousand residents of Mecca objected him. In contrast to those who rejected him, figures such as Abu Bakr, Khadija and Uthman followed him without hesitation but many others may have observed the situation and tried to understand the Prophet (pbuh) rather than entering in a discussion with him. Probably for this reason Qur'an does not say much about these people. In fact as days passed these people started to get closer to the message and increasingly joined him (pbuh). For all of these

reasons it is not adequate to understand the Meccan Society by just looking at the likes of Abu Jahl.

Keywords: Jahiliyyah Period, Concept of Prophethood, Quranic Revelations, History of Arabs.

